

SADRŽAJ

Hrvatski jezik u slobodnoj Hrvatskoj (<i>Mario Grčević</i>)	41 – 42
Hrvatski jezik u kolopletu jezikoslovnih, vremenskih i političkih prilika (<i>Stjepan Babić</i>)	43 – 46
Hrvatski jezik u slobodnoj Hrvatskoj (<i>August Kovačec</i>)	46 – 49
Hrvatski jezik i Europska Unija (<i>Mario Grčević</i>)	50 – 57
Hrvatski jezik i jezično-pravopisna politika u izdanjima Leksikografskoga zavoda (<i>Nataša Bašić</i>)	57 – 70

PITANJA I ODGOVORI

Pravopisne sitnice koje prave krupne poteškoće (<i>S. Babić</i>)	70 – 72
Kako se piše postotak (<i>I. Čatić</i>)	72 – 73

OSVRTI

Dodijeljene Šreterove nagrade za novu hrvatsku riječ u 2010. – ispraznica, osjećajnik, parkomat (<i>S. Ham</i>) • Govor dobitnika prve nagrade, Vinka Vukadina • Govor dobitnice druge nagrade, Silvane Bampa-Listeš	73 – 78
Novi broj Hrvatistike (<i>V. Luketić</i>)	78 – 79
Ispravak (<i>S. Ham</i>)	79

OBLJETNICE

250. obljetnica Tadijanovićeve gramatike (<i>S. Ham</i>)	80
--	----

U klasifikaciji možemo govoriti o sistemima i podsistemima, ali valja znati da svaki podsistem funkcionira kao potpun sistem. Nije *podsistem* manje *sistem* zato što je *pod*. Prema tome, i hrvatski je jezik, kad se ostvaruje, potpun [je] i normalan jezični sistem.“⁸

Da sažmem osnovno. Od Brozovićeve riječi 1965. u Sarajevu do Moguševih 1990. u Tovarniku hrvatski se jezikoslovci u bitnom slažu: hrvatski je jezik poseban jezik i razlikuje se po osebnom ustroju kakav nema ni jedan drugi na svijetu.

To je ona os oko koje se sve vrti i koja nije dopustila da zalutamo u neke stranputice na koje su nas navodile razna teoretska mišljenja, političke prilike i vrijeme u koje se njegov život zbivao.

Hrvatski jezik u slobodnoj Hrvatskoj

August Kovačec

Prvo bih htio reći da naslov kakav nam je posljednjih dana poslan – Hrvatski jezik u slobodnoj Hrvatskoj – zvuči vrlo optimistički i s puno vjere u budućnost pa sam ja onu novozavjetnu uzrečicu „Ex oriente lux“ („S istoka /dolazi/ svjetlo“) u najboljoj želji preinačio u „Ex oriente Croatiae lux“ („Svjetlo dolazi s istoka Hrvatske“) gdje, kao što se vidi, ljudi koji su najviše pretrpjeli u Domovinskom ratu imaju možda i najviše vjere u budućnost i Hrvatske i hrvatskoga jezika, najviše samopouzdanja i vjere u vlastite snage.

S pravom se, međutim, može postaviti pitanje koliko je hrvatskim državnim vlastima do hrvatskoga jezika stalo i koliko je uopće Hrvatska danas slobodna. Odgovori na ta dva pitanja vrlo su dvojbeni, možda čak i grubi. S jedne strane, do sada je svaki pokušaj uređivanja jezika i jezičnih normi umjesto dogovornoga i koordiniranoga djelovanja institucija redovito dovodio do sukoba među pojedincima i skupinama, tj. takav je pokušaj redovito završavao u košari za stari papir državne birokracije, odnosno u njezinoj kanti za smeće. S druge strane, pitanje je kako se o slobodi i samostalnosti može govoriti u zemlji u kojoj je sve nacionalno blago stavljeno na prodaju pa se ne ćemo morati čuditi ako jednoga dana netko predloži da se hrvatski jezik privatizira i proda za jednu kunu, slično kao što se kriomice pokušava s hrvatskim vodama i hrvatskim šumama. Za sada je na redu samo rasprodaja visoke izobrazbe, sveučilišta i znanstvenih instituta.

U zemljama koje slove kao normalne redovito se vodi određena pozitivna politika prema jeziku ili jezicima te države, bila ta politika ocjenjivana kao dobra ili kao loša. Kada se o jeziku postignu načelni dogovori, profesionalcima se prepušta pro-

---

⁸ Hrvatska revija, god. 41., br. 1. – 2., 1991., str. 230.

vođenje u djelo tih dogovora, a da se pritom ne vodi računa što o tom misle genijalni pojedinci ili pak neupućeni marginalci, odnosno što o tom misle naši susjedi ili pak države članice Europske Unije. Slovacima zbog jezične politike prigovaraju ovi ili oni slavisti, ovi ili oni pojedinci u samoj Slovačkoj, ali iza provođenja jezične politike stoji čvrsto Slovačka Država. Vlasti Republike Hrvatske – neovisne i međunarodno priznate – nisu jednom pokazale otvoren prijezir prema jezikoslovnoj struci i cinički minirale ono malo pokušaja sređivanja jezičnoga stanja (/kaosa) koliko ih je i bilo.

Tako su voljom državnih moćnika i rezultati dugotrajnih i pomno vođenih razgovora i dogovora u „Vijeću za normu hrvatskoga jezika“ (dogovori su postignuti uglavnom konsenzusom, rjeđe većinom glasova) stavljeni na internet, a on doista nikoga ne obvezuje pa svatko i dalje vodi svoje privatne, stranačke ili klanovske jezične politike kako ga volja. Ne treba se čuditi, takva se politika vodi prema Domovinskomu ratu i prema braniteljima, prema hrvatskim granicama i ZERP-u, prema pravima radnika itd.

Cijelomu bi se pitanju moglo pristupiti i sa stajališta „što bi bilo da je bilo“. Da je Hrvatska kojim slučajem od 13. stoljeća imala jedno ili dva sveučilišta na kojima bi se, recimo, umjesto latinskoga već od 16. st. bio počeo rabiti i hrvatski jezik, da je do prije kojega desetljeća Hrvatska, jednako tako kojim slučajem, vladala kolonijalnim carstvom od kojih stotinjak milijuna ljudi, njezin bi se standardni jezik bio razvijao potihom, neprimjetno, tako reći po unutarnjoj inerciji, pa bi jezikoslovcima danas ostalo samo retuširanje rezultata toga razvoja. Nažalost, ništa od toga u realnosti nije bilo, realnosti su bile daleko grublje i nepovoljnije, životarili smo kao malobrojan narod, politički rascjepkan, koji se neprestano morao boriti za goli opstanak.

Nakon nekoliko stoljeća mukotrpnoga preživljavanja, prevlasti i razvoja hrvatskih regionalnih pisanih jezika, od početka 19. stoljeća jezičnu su nam kapu nastojali krojiti (pa dobro i krojili), uvijek u svojem a ne u našem interesu, drugi, najprije bečke dvorske kancelarije i carske službe. Treba se samo sjetiti da je vrlo inteligentni i vrlo obrazovani Jernej Kopitar bio bečki dvorski službenik. I kada je propao pokušaj zajedničke terminologije (slovensko-hrvatsko-srpske) sredinom 19. st., austrijske vlasti nisu odustale od „zajedničkoga jezika“ koji bi olakšao Drang nach Osten. Zatim je na pozornicu i iza kulisa nastupila bezobzirna ideologija Garašani-nova „Načertanija“, pa podmukli khuenovski sustav podmetanja i podmićivanja, a u svemu je tom važnu ulogu odigrala politička naiva hrvatskih preporodnih političkih i kulturnih elita, njihove tlapnje o bratskoj južnoslovenskoj (potonjoj jugoslavenskoj) uzajamnosti i slijepoj, bezgraničnoj vjeri u našu braću, te u to da se od braće može očekivati samo dobro. Možda je i bilo onih koji su rezonirali „mi možda jesmo braća, al' nam kese nisu sestre“, no njihov je glas uvijek bio nadvladan. Pod Khuenom je nadvladala politika jezičnoga unijačenja.

Iako su mnogi pripadnici hrvatskih političkih elita doista iskreno žudili za „ujedinjenjem sa svojom južnoslovenskom braćom“, nije trebalo dugo čekati kako bi se

pokazalo da je srbijanska politika srpsko-hrvatsko-slovenačkoga jezika bila samo grublja i primitivnija varijanta austrijske i mađaronske politike prema hrvatskomu jeziku (odnosno hrvatskomu ili srpskomu ili srpsko-hrvatskomu). Jedino je korisnik hrvatske štete ovaj put bio drugi, iz drugoga regiona, kako se danas kaže. Drugim riječima, cijelo stoljeće jezična se politika nije mijenjala, ona je uvijek bila u interesu stranih središta moći a ne u interesu hrvatskoga naroda, jedino se mijenjalo središte u čijem se interesu ona vodi. Karađorđevićevska jezična politika nastavila se, nakon kratkoga prekida, voditi i u socijalističkoj Jugoslaviji samo s drugačijom političkom retorikom i frazeologijom. Svi mi to rado zaboravljamo, posebno pak to rado zaboravlja naša Hrvatska Država, neovisna i međunarodno priznata, kako joj se tepa.

Unutar čestih napada na hrvatski jezik i samostalnu hrvatsku jezičnu politiku htio bih upozoriti na izraz i pojam jezični purizam. Pojam purizma vrlo se rado i gotovo sustavno prišiva Hrvatima kao nekakvo upravo prirodno zlo, koje je svojstveno hrvatskomu narodu. Tko nam to prišiva? Upravo oni koji su ranije svoj jezik nemilice očistili od svega što im se nije sviđalo. U 17. st., približno do 1730. – 1750. Francuzi su, prema kriterijima koje su sami odabrali, očistili jezik od svega što im nije bilo po volji. U nekoliko navrata slično su od 16. st. postupili i Talijani, pa onda ponovno u 19. st. Radikalno puristički, Nijemci su uredili jezik u 18. st. (i naravno, ni Talijani ni Nijemci ne bez razloga). U obrani svojega jezičnoga identiteta to su, posebno u 19. st., činili svi porobljeni (ili polusamostalni) narodi srednje Europe, nerijetko po njemačkom uzoru, kao Česi, Slovaci, Slovenci pa i Mađari (koji su sad bili gospodari, sad pak u podređenom položaju). Hrvati su i u jeziku dio te i takve srednje Europe, ni bolji ni gori od drugih. Nijednomu se od spomenutih naroda, osim Hrvatima, ne prišiva zbog „purizma“ ni nacionalizam, ni šovinizam, ni netolerancija, ni govor mržnje i sl. Drugi su temeljito i nesmetano „čistili“ svoj jezik po nekom kriteriju koji je njima odgovarao (a i zašto bi za to od nekoga drugoga morali tražiti dopuštenje), a Hrvatima se, kada inzistiraju na ovom ili onom obliku, na ovoj ili onoj riječi, takvo što zamjera gotovo kao smrtni grijeh. A moramo upamtiti da i ne može biti jezičnoga normiranja i vođenja jezične politike ako se ne smije ili ne može reći, ili propisati, da je ovo bolje od onoga, ili da se ovo preporučuje a ono drugo bolje je ne rabiti. Za svaki pokušaj uređivanja jezika u Hrvatskoj izvlači se iz ropotarnice propalih totalitarnih režima (ali uvijek u ime „slobodarske Europe“ i demokracije) kao skrajnji argument prišivak „nacionalizam“, „šovinizam“, „netolerancija“, „govor mržnje“. Čine to redovito upravo oni koji ne skrivaju svoj protuhrvatski nacionalizam, šovinizam, netoleranciju, govor mržnje, a ti današnji „proroci demokracije“ do prije kojega desetljeća bili su prokazivači koji su lažnim svjedočenjem nedužne ljude slali na robiju.

Nisu političari Banovine Hrvatske ni predstavnici ZAVNOH-a (pa jednako tako ni AVNOJ-a) bili ni zadržati hrvatski nacionalisti, niti su svoje odluke donosili bez poznavanja bolnih činjenica nedavne hrvatske jezične povijesti, kada su smatrali

da svojim odlukama moraju izrijekom zaštititi hrvatski jezik i njegovu posebnost, a hrvatski jezik do g. 1960., barem službeno, i ostao je poseban i samostalan. U slobodnoj, neovisnoj i međunarodno priznatoj Republici Hrvatskoj može se nesmetano negirati ne samo posebnost i opstojnost hrvatskoga jezika nego čak i pravo Hrvata da svoj jezik (kako privatno tako i u znanosti) nazivaju svojim nacionalnim imenom.

Bez obzira na to što na jezik vijesti NoveTV nema ozbiljnijih zamjerki, u ostatku programa i Nova TV i RTL (što li će raditi AlJazeera!) nameću hrvatskomu slušateljstvu onaj tip jezika koji je dostupan svakomu, ako to želi, na nizu nehrvatskih kanala. Je li to slučajno ili je to dugoročno planirana jezična politika? Je li to varijanta one politike Haga i Carle del Ponte koja je najprije u Hagu nametnula BCS-Language ili BKS-Sprache, a sada se taj tip popularizira u cijeloj samozvano demokratskoj Europi, opet se ondje poučava na sveučilištima (nerijetko uz novčanu potporu hrvatskih ministarstava)? Kada se danas spominje kakva skrb o hrvatskom jeziku, to odmah navlači bijes neoliberala, anarholiberala, tzv. ljevičara i stvarnih jugonostalgičara. Nema bolje hrane za hrvatski nacionalizam (s razlogom)!

Ako je već „Zakon o hrvatskom jeziku“ bio nespretno sročeni (ili su ga, u dogovoru s nekim iz vlasti, obezvrijedili i eliminirali podobni i poslušni „stručnjaci“), vjerojatno će uskoro biti nužno u Hrvatskoj donijeti „Zakon o zaštiti engleskoga jezika“, nemuštog engleskoga jezika, kakvim se danas predaje na mnogim (uglavnom „privatnim“) visokoškolskim institucijama u Hrvatskoj. Ni tu od drugih ništa nismo uspjeli naučiti. Osobito tehničke struke u skandinavskim zemljama nerijetko su se predavale na engleskom (Skandinavci redovito solidno barataju engleskim), ali se istom nedavno ustanovilo da mnogi norveški, švedski, danski stručnjaci vrlo slabo poznaju znanstvenu terminologiju svoje matične struke na svojem materinskom jeziku.

Ako Hrvatska već jest slobodna, kako se to tvrdi, onda bi to značilo da su hrvatske vlasti dužne osigurati djelotvorne dogovore u eksplicitnoj jezičnoj politici, dužne su imenovati institucije koje će o provedbi voditi računa i osigurati da se takvi dogovori djelotvorno primjenjuju, ali jednako tako da u njegovanju hrvatskoga jezika nije mjerodavan kriterij samo mehaničko pojavljivanje ove ili one značajke u korpusu tekstova, nego i sve ono što kvalificirani stručnjaci smatraju da je u skladu s hrvatskom jezičnom tradicijom i općim ustrojem hrvatskoga jezika. Ako se zadržimo samo na pravopisu, osim dviju krajnosti koje zbog izvanjezičnih razloga treba isključiti (pravopis NDH i diktat Novosadskoga „dogovora“), sva druga rješenja do kojih bi se došlo dogovorom bila bi danas prihvatljiva. No čini se da naša država potiče dogovore koji se, kada se postignu, i ne će provoditi.

Nemojmo očekivati da će hrvatske jezične probleme na naše zadovoljstvo riješiti Europska Unija, ni da će to mjesto nas učiniti našim regionalnim susjedima i partnerima (s kojima ionako imamo iskustva). Na tom poslu sami moramo dokazati svoju zrelost i svoju sposobnost.

Hrvatski jezik i Europska Unija

Mario Grčević

 ijekom pretpristupnih pregovora Republike Hrvatske i Europske Unije hrvatskoj je javnosti u nekoliko navrata dano do znanja da zaseban hrvatski jezik nije prihvatljiv kao punopravan službeni jezik EU. Službeno i polu-službeno predlagano je da se Hrvatska o zajedničkom standardnom jeziku dogovori sa Srbijom, Bosnom i Hercegovinom i Crnom Gorom.⁹ Tim bi se navodno smanjili nepotrebni prevoditeljski troškovi. Među redcima poručeno nam je još nešto: ako se hrvatski već mora prihvatiti kao službeni jezik, onda bi bilo najbolje da se u što manjoj mogućoj mjeri razlikuje od srpskoga kako bi skupa sa srpskim stao pod jedan nazivnik, kao što je BHS-jezik na sudu u Haagu.

Hrvatski su političari zajedno s njima naklonjenim kolegama u EU uspjeli izboriti prihvaćanje hrvatskoga kao 24. službenoga jezika EU nakon što Hrvatska uđe u EU. Ta je radosna vijest obznanjena 5. studenoga 2010., a o njoj je, nasuprot nekim drugim hrvatskim dnevnim novinama, objektivn i vrlo informativan članak objavio Večernji list.¹⁰ U njemu se kaže da „nisu prošli zahtjevi da se radi ušteda umjesto hrvatskog uvede »srpsko-hrvatski«“.

Nije poznato je li to priznanje bilo uvjetovano nekim ustupcima, no lako je moguće da jest. U svezi s tim treba podsjetiti na nekoliko zabrinjavajućih događaja. Hrvatsko društvo konferencijskih prevoditelja (HDKP) uputilo je krajem prošle godine na adrese hrvatskih dužnosnika apel u kojem se poziva na zaštitu hrvatskoga jezika, o čemu je 4. studenoga vijest objavila Hina. U apelu se tvrdi da se hrvatski jezik potiskuje, iako je formalno najavljeno njegovo priznanje.

Zbog dramatičnih pojava u hrvatskim ispostavama multinacionalnih kompanija, u kojima službeni jezici na svim razinama sve više postaju jezici stranih vlasnika, Dragutin je Lesar prošle godine u ime stranke Hrvatskih laburista pokrenuo raspravu o Zakonu o javnoj uporabi hrvatskoga jezika. O Lesarovu prijedlogu nakon

⁹ Usp. moj tekst „Hrvatska ne smije pristati na bošnjačko-hrvatsko-srpski jezik u EU“, Hrvatsko slovo, br. 735 (22. 5. 2009.) i br. 736 (29. 5. 2009.). http://bib.irb.hr/datoteka/396013.Grcevic_Hrvatsko_slovo_2009_05_22_29.pdf; Usp. i tekstove Stojana de Prata u Večernjem listu (mrežno izdanje): „Zeleni maštaju o ‘izvornome srpsko-hrvatskom jeziku’“ (21. 1. 2010.), „Nema izgleda da će srpsko-hrvatski jezik proći“ (26. 1. 2010.), „Srpsko-hrvatski jezik nije prošao, ali se o njemu i dalje razmišlja“ (27. 1. 2010.).

¹⁰ Riječ je o tekstu novinara Stojana de Prata i Sandre Veljković: „Hrvatski postaje 24. službeni jezik Europske unije“ (5. 11. 2010.). Stojan de Prato istaknuo se u više navrata svojim objektivnim, uzoritim i iznimno korisnim informiranjem hrvatske javnosti i kroatističke struke o jezično-političkim promišljanjima o hrvatskom jeziku u EU.

početnih senzacionalističkih medijskih natpisa već dugo nitko ništa ne piše, a zna se da Lesarov prijedlog nije ušao i ne će ući u saborsku proceduru. Nejasno je zašto i komu je bilo u interesu zaustaviti Lesarovu inicijativu. Oni koji misle da se u svemu moramo mjeriti sa Srbijom, trebali bi uzeti u obzir da Srbija ima svoj Zakon o službenoj upotrebi jezika i pisama. Taj je zakon zamijenio prvenstveno starije jugoslavenske zakone koji se odnose na jezična pitanja nacionalnih manjina, no ipak učinkovito, iako neupadljivo, regulira osnovna prava srpskoga jezika kao službenoga jezika. Predviđa čak i novčane kazne protiv prekršitelja.

Mnoge članice EU imaju već odavno zakon kao što je trebao biti Lesarov (njegov je nastao na temelju slovenskoga zakona), npr. Francuska, Poljska, Slovačka, Slovenija, Švedska, Estonija, Litva, Latvija, Belgija, Finska, Rumunjska, Mađarska, a neke druge zemlje, poput Njemačke, jezična pitanja rješavaju i određuju drugim zakonima i propisima.¹¹ Švedska je svoj jezični zakon donijela 1. srpnja 2009. godine. Njime se, među ostalim, pokušava revitalizirati švedski kao jezik znanosti i potaknuti službene predstavnike Švedske da se u EU služe švedskim kadgod je moguće. Društvo za zaštitu švedskoga jezika (Språkförsvaret) na temelju je švedskoga jezičnoga zakona podnijelo nekoliko kaznenih prijava.

Zbog nepostojanja jezičnoga zakona u RH i zbog niza propusta u hrvatskom zakonodavstvu danas se u RH na više razina otvara prostor ozbiljnomu narušavanju hrvatskoga kao službenoga jezika u RH. Pošteđena nisu čak ni imena naselja pa se danas npr. grad Rovinj službeno više ne zove *Rovinj*, već *Rovinj-Rovigno*. Tako propisuje statut toga grada u skladu sa Zakonom o uporabi jezika i pisma nacionalnih manjina u RH (NN 51/2000).¹² S obzirom na novo službeno ime Rovinj-Rovigno, vjerojatno je samo pitanje vremena kada će se započeti s uklanjanjem dosadašnjega imena Rovinj sa službenih zemljovida, dokumenata, iz službenih popisa imena naselja, sa svih natpisa i iz poštanskoga prometa. Unatoč neobjašnjivom nemaru i nemuštom zakonodavstvu koje to omogućuje, i unatoč tomu što u Hrvatskoj nemamo zakona koji regulira pitanja i prava državnoga ili službenoga jezika RH, Hrvatska se s različitih strana, već tradicionalno, optužuje zbog svoje navodne rigidne „nacionalističke“ jezične politike. Poprilično je jasno do kakvih je ciljeva stalo ključnim protagonistima takve kritike.

Dok smo očekivali radosnu vijest da će hrvatski jezik biti priznati službeni jezik u EU nakon što RH uđe u EU, počele su se na čudnovat način mijenjati i one rijetke

¹¹ Usp. o tom i o jezičnoj politici u slavenskim zemljama članak Martine Grčević *Vergleichende Darstellung der sprachpolitischen Tendenzen in den slawischen Ländern* u časopisu *Filologija* 48., 2007.

¹² Na tu me je problematiku upozorila Martina Grčević. Ona je istražila i usporedila službeno imenovanje naselja u Hrvatskoj i Slovačkoj, usp. njezin članak *Promjena imena naselja u Republici Slovačkoj* koji je u tisku u časopisu *Folia onomastica Croatica* 19., 2010.

jezične odredbe u hrvatskim zakonima u kojima se spominje hrvatski jezik. U 44. članku Zakona o tehničkim zahtjevima za proizvode i ocjenjivanju sukladnosti (NN 20/10) kaže se npr. da se „danom pristupanja Republike Hrvatske Europskoj uniji“ „u svim odredbama ovoga Zakona“ riječi „na hrvatskom jeziku i latiničnom pismu“ zamjenjuju riječima „na hrvatskom jeziku i latiničnom pismu ili na jeziku koji mogu lako razumjeti potrošači i drugi korisnici“. S istom je odredbom donesen i Zakon o zaštiti od požara (92/10), a možda već i drugi zakoni. Takve zakonske odredbe ozakonjuju u javnoj uporabi RH nakon pristupa Europskoj Uniji jezične idiome koji nisu u skladu s normama hrvatskoga književnoga jezika.

Radi stabiliziranja i sređivanja hrvatske književnojezične norme ustrojeno je u ime Vlade RH 14. travnja 2005. godine pri Ministarstvu znanosti, obrazovanja i športa Vijeće za normu hrvatskoga standardnoga jezika. U odluci ministra Primorca o osnivanju Vijeća kaže se da će Vijeće među ostalim „donijeti rješenja u svezi s daljnjim normiranjem hrvatskoga standardnog jezika“ te da će „pratiti jezičnu problematiku i utvrditi načela u pravopisnoj normi“.¹³ Iste je godine Vlada RH donijela i uredbu o osnivanju Ureda za lektoriranje (NN 26/05). Međutim, Ured do danas nije osnovan. Razlozi zbog kojih je to spriječeno, vjerojatno su istovjetni ili slični razlozima zbog kojih Ministarstvo znanosti do danas nije donijelo odluku da službeni školski pravopis mora slijediti zaključke Vijeća za normu.

Vijeće za normu radi kao demokratsko tijelo. Kako bi bio zajamčen nacionalni konsenzus unutar struke, odlučeno je da će u Vijeću biti zastupljeni predstavnici HAZU, Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Učiteljske akademije, Matice hrvatske, Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Osijeku, Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Rijeci, Hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu, Leksikografskoga zavoda „Miroslav Krleža“, Odjela za kroatistiku i slavistiku Sveučilišta u Zadru, Filozofskoga fakulteta u Puli i Odjela za humanističke znanosti Sveučilišta u Splitu.

Do medijskoga osporavanja Vijeća za normu došlo je čim se je Vijeće oglasilo svojim prvim zaključcima, a posebice nakon što je u studenom i prosincu 2005. godine donijelo normativne zaključke o pisanju skupina *tc*, *dc* i o rastavljenom pisanju *ne ću*, što je išlo u prilog normativnim rješenjima Babić–Finka–Moguševa pravopisa odnosno Babić–Ham–Moguševa Hrvatskoga školskoga pravopisa. Vijeće za normu tim je svojim zaključcima hrvatsku normu *de facto* udaljilo od srpsko-hrvatske norme propisane Novosadskim dogovorom iz 1954. godine, a ujedno i od nacionalnih pravopisnih norma u hrvatskom susjedstvu. Može se pretpostaviti da takvi pravopisni razvoji nisu bili po volji onima koji danas u hrvatske zakone uvode odredbe o „razumljivim jezicima“.

---

¹³ http://www.ihjj.hr/dokumenti/Odluka_o_osnivanju_Vijeca_za_normu_hrvatskoga_standardnog_jezika.pdf

Odmah nakon obznane prvih zaključaka Vijeća za normu dogodilo se je nešto sasvim neočekivano. Osim što su zaključci Vijeća napadnuti u medijima koji se ističu svojim stavovima o Hrvatskoj kao dijelu „balkanskoga regiona“, bivši je premijer Ivo Sanader u prosincu 2005. godine za javnost izjavio da on osobno nikada ne će pisati rastavljeno „ne ću“. Pokojni profesor Škiljan prokomentirao je Sanaderov istup kao ritual koji se odvija između politike i znanosti. Rekao je da „je interesantno kako je Sanader u svojoj intervenciji kroz dvije-tri rečenice odigrao taj ritual, a istovremeno je obezvrijedio i struku i segment znanstvene politike i politike ministarstva proklamacijom da će se, bez obzira na odluku, ponašati ustvari po svojoj volji.“¹⁴

Uočljivo je da su oni isti mediji koji danas bezuvjetno protežiraju knjigu Jezik i nacionalizam Snježane Kordić,¹⁵ Ivu Sanadera nakon njegova istupa protiv Vijeća za normu prestali napadati zbog pravopisa. Ti su se mediji zbog pravopisa samo nekoliko mjeseci prije toga upravo obrušavali na Sanadera. Nacional je npr. 22. 2. 2005. u povodu izdavanja preporuke za uporabu Hrvatskomu školskomu pravopisu svoju optužbu formulirao tvrdeći da je Sanader „prisilio Primorca da donese preporuku koja ga teško kompromitira“:

„Ivo Sanader stoji iza pravopisno-političkog skandala koji je prošli tjedan izazvao niz kritika u hrvatskoj javnosti. Kolateralna žrtva premijerova inzistiranja u korist Hrvatskog školskog pravopisa ispaio je ministar znanosti i obrazovanja Dragan Primorac, koji je u skladu sa Sanaderovim željama službeno preporučio uporabu pravopisa čiji su autori Stjepan Babić, Sanda Ham i Milan Moguš.“ (Nacional, 22. 2. 2005.)

Ništa ne upućuje na to da bi ministar Primorac svoju odluku o izdavanju preporuke Hrvatskomu školskomu pravopisu donio pod Sanaderovim pritiskom, a protiv svoje volje.¹⁶ Riječ je o medijskoj manipulaciji s jasnim jezičnopolitičkim ciljevima.

Nastupajući protiv zaključaka Vijeća za normu, Nacional u jednom svojem tekstu od 13. 2. 2007. podmeće da se radi o „endehazijskim“ pravilima:

¹⁴ Feral Tribune, 23. 12. 2005.

¹⁵ Usp. moj tekst „Rat za hrvatski jezik i pravopis“ na mrežnim stranicama www.hakave.org. Isto: „Ponovno promicanje raskrinkanog serbokroatizma“, Hrvatsko slovo, 4. 3. 2011., str. 28.

¹⁶ Usp. vijest o Primorčevu nastupu na predstavljanju Hrvatskoga školskoga pravopisa na mrežnim stranicama D. Primorca: „Govoreći o odluci da potpiše preporuku kojom se odobrava uporaba Hrvatskoga školskog pravopisa u osnovnim i srednjim školama, ministar znanosti, obrazovanja i športa Dragan Primorac složio se kako je postupak donošenja odluke trajao dugo, ali je završio, kako je napomenuo, tako da među članovima povjerenstva „u ključnim pitanjima nije bilo razlike“. „Kao ministar nikad ne bježim od odgovornosti. Manjak odgovornosti doveo je Hrvatsku ovdje gdje smo danas“, ustvrdio je. Napomenuvši kako je Hrvatska pred vratima EU-a, rekao je kako ne misli da će EU imati snage određivati kojim će jezikom Hrvati govoriti. Samo samosvojni u EU smo dobro došli, izjavio je. Govoreći o načelu jedinstva i zajedništva, ministar je istaknuo kako se nada da će ono u Hrvatskoj biti ostvareno i na drugim područjima, kao što je učinjeno s pravopisom.“, <http://www.draganprimorac.com/?p=423>

„U slučaju da Ministarstvo prihvati sporan prijedlog Vijeća i nametne građanima Hrvatske pravopis hrvatskog jezika kakvim su govorili Šenoini likovi, po nekima hibrid korijenskog, endehazijskog pravopisa, dogodit će se sljedeće: preko noći postat ćemo nepismena nacija“

A riječ je u biti samo o tom da u imenica poput *zadatak* i *pogodak* množinske oblike treba pisati sa *tc* i *dc*, a ne samo sa *c*.

Nacional manipulira kada govori o „endehazijskom pravopisu“ kakvim su „govorili“ Šenoini likovi. No kad se već spominje Šenoa i NDH, treba spomenuti i Kraljevinu Jugoslaviju odnosno njezinu banovinu Hrvatsku i činjenicu da je jedno od izbornih obećanja Hrvatske seljačke stranke 1930-ih godina bilo vraćanje „korijenskoga“ pravopisa. Tomu su obećanju prethodile aktivnosti društva Seljačka sloga. Društvu su tečajevi za nepismene bili jedna od glavnih djelatnosti. Društvo je kampanju opismenjivanja 1920-ih i 1930-ih godina provodilo s pomoću vježbenica napisanih tzv. korijenskim, tj. morfološkim pravopisom (s posebnosti da se u nekim izdanjima tzv. dugi jatov odraz piše kao danas, *ije*). Vježbenice Seljačke sloge bile su tiskane u vrlo velikim nakladama. Primjerice, bosanskohercegovačko društvo Napredak samo je u ljeto 1937. godine za svoje potrebe kupilo 20 000 primjeraka Hercegovne abecedarke pisane „korijenskim“ pravopisom.¹⁷ Od jeseni 1939. godine Seljačku je slogu podupirala i vlada banovine Hrvatske. Zahvaljujući Seljačkoj slozi, morfološki pravopis zagrebačke filološke škole imao je neprekinuti uporabni kontinuitet sve do stvaranja NDH, kada je opet proglašen službenim. Ovdje nije potrebno ulaziti u pitanje kako su i zašto vodeći hrvatski vukovci krajem 1930-ih godina uspjeli spriječiti Vladka Mačeka i druge hrvatske političare da znatnije reformiraju hrvatski pravopis u skladu s pravilima zagrebačke filološke škole.¹⁸

Da bi neke od tada predviđenih reforma i danas za hrvatsku jezičnu kulturu bile korisne, znadu svi koji u školstvu rade s mladim ljudima. Ako im dadete zadatak da pravopisno točno napišu riječi *pod+predsjednik*, *nad+prosječan*, *iz+čistiti*, *iz+čeznuti*, ustanovit ćete da iznenađujuće često zapisuju *podpredsjednik* i *nadprosječan*, a da većina piše *izčistiti/isčistiti*, *izčeznuti/isčeznuti*, iako svi aktualni hrvatski pravopisi propisuju *potpredsjednik*, *natprosječan*, *iščistiti* i *iščeznuti*. I takva bi pravopisna pitanja Vijeće za normu trebalo sagledavati, i to u miru, a ne da ga mediji prozivaju zbog oživljavanja „endehazijskih“ pravila i jezika „Šenoinih likova“.

Glavni udar na Vijeće za normu nakon Ive Sanadera nisu izvršili mediji, već uprava Matice hrvatske. Ona je u tajnosti pripremila i 2007. godine objavila svoj

¹⁷ Usp. tekst Suzane Leček Suradnja HKD »Napredak« i Seljačke sloge u kampanji opismenjivanja, Časopis za suvremenu povijest 36.: 3. (2004.), str. 1101. – 1125.

¹⁸ Pripadnici Hrvatske seljačke stranke taj pravopis, naravno, nisu doživljavali endehazijskim pravopisom, pa čak ni pravopisom zagrebačke filološke škole, već primarno pravopisom braće Radić jer su i oni pisali prema njegovim pravilima.

vlastiti pravopis koji je napisan kao da Vijeće za normu ne postoji, a ujedno protiv gore spomenutih zaključaka. Time je znatno narušen pokušaj da se hrvatska pravopisna i jezična norma sredi i dugoročno stabilizira uz pomoć Vijeća za normu kao središnjega državnoga tijela. Zanimljivo je da su oni isti mediji koji danas slave i bezrezervno podupiru knjigu Jezik i nacionalizam, pravopis uprave Matice hrvatske dočekali razdragano i s velikim oduševljenjem.

Primjerice, Jutarnji list 23. 6. 2007. donosi tekst u kojem se nakon tiska Matičina pravopisa kaže ovako: „Jedinstveni pravopis nećemo imati sve dok država bude tiho gurala staračke ludosti kao školsku realnost“. Hrvatski školski pravopis i Hrvatski pravopis (autora Babić–Finka–Moguš) nazivaju se u tom tekstu „dva nakaradna pravopisa, koje od 1990. gura zadržta skupina nostalgичnih staraca“.

Jutarnji list 20. 10. 2009. prenosi izjavu jednoga jezikoslovca da

„je Vijeće za normu hrvatskoga standardnog jezika bilo savjetodavno tijelo ministra Primorca, pa njegovi zaključci nikoga ne obvezuju.“

Isti jezikoslovac predlaže da bi cijeli posao oko pravopisa trebalo povjeriti Matici hrvatskoj. Vidljivo je da bi on skupa s Jutarnjim listom, da može, raspustio Vijeće za normu.

Zaključcima Vijeća za normu ponekad se prigovara da nisu svi doneseni jednoglasno. Taj prigovor nije opravdan jer ne postoji nijedno funkcionirajuće demokratsko tijelo koje bi uvijek radilo po načelu „svi ili nijedan“. Kad netko prihvati sudjelovati u radu tijela koje svoje odluke donosi glasovanjem, onda to u demokraciji i civiliziranom svijetu znači da zbog opće dobrobiti i nacionalnih interesa ne će biti protiv zaključaka koji su doneseni većinom glasova.

Društvo profesora hrvatskoga jezika uručilo je krajem 2009. godine Ministarstvu znanosti peticiju sa 6 000 potpisa u kojoj se traži da Ministarstvo hitno donese jedinstveni pravopis u školskom sustavu RH. Jutarnji list piše 20. 10. 2009. bez imalo novinarske kritičnosti da

„Kako sada stvari stoje, peticija bi mogla biti još jedan pucanj u prazno s obzirom na to da u Ministarstvu kažu kako je za donošenje službenoga pravopisa u institucionalnom odgoju potreban nacionalni konsenzus, a njega nema već godinama.“

Društvo profesora hrvatskoga jezika svoju je peticiju ponovilo i 2010. godine. O tom je izvjestio Večernji list 15. 6. 2010. i prenio riječi predsjednika društva Srećka Listeša:

„Zahtijevamo da kaos koji sada vlada napokon prestane. Ne zagovaramo ni jedan od postojećih pravopisa, ali se mora znati po kojem se u sustavu institucionalnog obrazovanja radi. U rujnu prošle godine ministru smo poslali sličan zahtjev i peticiju s potpisom šest tisuća profesora. U ministarstvu su to ignorirali“.

***

Ako je sadašnjemu hrvatskomu državnomu vrhu koji nas vodi u EU stalo do sudbine hrvatskoga jezika, onda će što prije preko resornoga ministarstva potvrditi legitimitet Vijeća za normu i odrediti da se u hrvatskom školskom sustavu imaju upotrebljavati samo oni pravopisi koji se pridržavaju zaključaka Vijeća za normu.

Pravopisi pojedinaca i institucija mogu se i dalje nadmetati u međusobnoj zdravoj konkurenciji, no tako da za školsku uporabu budu usklađeni sa zaključcima Vijeća za normu. Nijedna ustanova, pa ni aktualna uprava Matice hrvatske, ne bi smjela partikularističke interese svojih pojedinih članova nadređivati nacionalnim interesima i državnim i stručnim tijelima poput Vijeća za normu. O sudbini hrvatskoga školskoga pravopisa ne mogu odlučivati ni novinari Jutarnjega lista, Nacionala i Globusa. Ona može biti u rukama samo Vijeća za normu.

Pri Ministarstvu znanosti trebalo bi ustrojiti posebno povjerenstvo koje bi Vijeću za normu iznosilo mišljenje o usklađenosti pojedinih prijavljenih pravopisa sa zaključcima Vijeća. Vijeće bi na temelju toga trebalo ocjenjivati ispunjavaju li pojedini pravopisi odredbe Vijeća. O tom bi trebalo ovisiti izdavanje službene dopusnice za uporabu u školama i državnim službama, a demokratska bi procedura na taj način bila u potpunosti zajamčena.

Osim rješavanja pravopisnoga pitanja u hrvatskom školstvu, Vlada RH trebala bi što prije potaknuti da se reaktivira, doradi i prihvati Lesarov prijedlog o usvajanju Zakona o javnoj uporabi hrvatskoga jezika. S tim bi ciljem hrvatski pravници trebali što prije pročitati jezične zakone u Sloveniji, Švedskoj, Slovačkoj, Poljskoj, Francuskoj, uzeti u obzir jezično zakonodavstvo u drugim zemljama EU, te u suradnji s ključnim kulturnim institucijama poput HAZU izraditi primjereni hrvatski jezični zakon. A kad se to napravi, može se napokon ostvariti i vladina uredba o osnivanju Ureda za lekturu iz 2005. godine.

Već sada treba jasno reći da Hrvatskoj nije potreban jezični zakon koji bi bio usmjeren protiv jezične slobode, protiv neznanja ili protiv jezičnih pogrješaka. Hrvatskoj je potreban jezični zakon koji bi objedinio i upotpunio postojeće jezične odredbe, koji bi u skladu s jezičnim zakonima zemalja članica EU definirao područja u kojima se službeni ili državni jezik RH ne smije potiskivati, i koji bi definirao tko određuje službene hrvatske pravopisne i jezične norme. Zakonski ne treba regulirati samo jezična prava nacionalnih manjina, već i prava i status službenoga jezika, onako kako se to čini u zemljama EU. Poput zemalja u EU morala bi i Hrvatska imati zakonske instrumente kojima bi mogla zaustaviti krajnje negativne jezičnopolitičke tendencije ili pojedinačne neprihvatljive postupke.

Zakonske odredbe kojima se najavljuje da će u Hrvatskoj, nakon što Hrvatska pristupi Europskoj Uniji, u službenu i javnu uporabu biti uvedeni nekakvi potroša-

čima i korisnicima „razumljivi jezici“, donose se zbog propisa o slobodnom protoku proizvoda koji vrijede u EU. Međutim, te se odredbe u budućnosti vrlo lako mogu zlorabiti za potiskivanje i ukidanje hrvatskoga, za destabilizaciju njegovih norma i – naposljetku – za uvođenje BHS-jezika. Sve dok ključna jezična pitanja državno-ga jezika nisu zakonski regulirana i dok se s različitih strana stalno traži nekakvo jezično ujedinjenje s državama u kojima se rabe „jezici štokavskoga sustava“, neprihvatljivo je zakonski propisivati da će se u Hrvatskoj s pristupom u EU u službenu uporabu uvoditi nekakvi Hrvatima „razumljivi jezici“.

Hrvatski jezik i jezično-pravopisna politika u izdanjima Leksikografskoga zavoda

Nataša Bašić

U listopadu 2010. navršila se 60. obljetnica osnutka Leksikografskoga zavoda, ustanove čija je djelatnost obilježila noviju hrvatsku znanstvenu i kulturnu povijest ne samo množinom objavljenih naslova nego i izgradnjom i usavršavanjem hrvatskoga jezika i pravopisa te posebnoga jezičnoga stila, enciklopedijskoga, kojim su pisana njezina izdanja. Nije bila rijetkost posljednjih desetljeća da se u javnim raspravama o kakvu jezičnom ili pravopisnom pitanju posezalo upravo za zavodskim izdanjima i njima argumentiralo, što je znakom da je Leksikografski zavod bio autoritetom ne samo u pojedinim strukovnim nego i u jezično-pravopisnim pitanjima. Do toga uglednoga i društveno odgovornoga položaja Zavod nije došao slučajem nego poslovno-organizacijskom politikom u kojoj je jasno bila uspostavljena razdvojba onoga što pripada pojedinim znanstvenim strukama i disciplinama od onoga što pripada Zavodu. Pojedine znanosti ne nastaju naime u Zavodu nego na znanstvenim i strukovnim katedrama, a Zavodu je zadatak da ih u svojim izdanjima na primjeren način predstavi u cjelini ili u odabranim odsječcima, ovisno o naravi samoga leksikografsko-enciklopedijskoga izdanja. Stoga je Zavod oko svojih projekata redovito okupljao vodeće znanstvenike i stručnjake, koji su jamčili znanstvenu utemeljenost njegovih izdanja, a Zavod je jamčio jezično-pravopisnu dotjeranost, držeći od samoga osnutka jezičnu sastavnicu ključnom za razvitak leksikografske struke, a istodobno neodvojivom od same predmetne znanosti. Za nadzor i praćenje zbivanja u svijetu i u zemlji Zavod je od samoga početka pri središnjem uredništvu bio utemeljio vlastitu dokumentacijsku službu kao jedno od najdragocjenijih vrela za trajno osuvremenjivanje članaka i provjeru podataka u njima. U takvoj su plodnoj suradnji izvanjskih suradnika sa zavodskim uredništvom i službama nastali

najbolji zavodski naslovi i na njoj je izgrađena većina zavodske djelatnosti, točnije onaj njezin pretežni dio koji je uspio izbjeći zamci političkoga arbitriranja u struci.

Neposredno nakon osnutka Zavoda, već u svibnju 1952. godine, objavljen je nevelik Priručnik Leksikografskog zavoda FNRJ s ustrojbenom shemom i naputcima izvanjskim suradnicima i zavodskim strukovnim urednicima za pisanje različitih tipova članaka (biografskoga, zemljopisnoga, povijesnoga). Tu su potanko izneseni svi dijelovi članka, od glave i definicije do autorskoga potpisa, te prigodno oprijmereni. U uvodnim rečenicama u kojima se obrazlažu razlozi zbog kojih je Zavod osnovan, a to su nedostatak općih i strukovnih domaćih enciklopedija koje bi pozudano i cjelovito prikazivale sveukupno ljudsko znanje, napose onaj dio koji se odnosi na južnoslovenske narode¹⁹ (Priručnik, 1952.: 10.) čija se povijest u stranim leksikonima i enciklopedijama prikazuje površno, često pristrano ili čak pogrešno, a najvrjedniji naši prinosi svjetskoj kulturi i znanosti prešućuju ili prisvajaju, dakle uza sve to posebno se ističe razvitak znanstvenoga nazivlja kao ključnoga za razvitak naše znanosti i kulture uopće:

„Kako opće i stručne enciklopedije obuhvaćaju sve naučne discipline, sva područja umjetničkog stvaranja i najveći broj vještina, to će izrađivanje ovakvih djela biti u istima najvažniji prilog izrađivanju terminologije. *Stara je istina da enciklopedijska djela više-manje definitivno oblikuju književni jezik i naučnu terminologiju pojedinog naroda.*“ (Priručnik 1952.: 11.; istaknula N. B.).²⁰

Kao što autori Priručnika navode, Zavod se po naravi svoga posla morao pravopisno i jezično usavršavati, a po sveobuhvatnosti ljudskoga znanja koje je obrađivano u njegovim izdanjima mnoga je pitanja rješavao samostalno, jer odgovora na njih u aktualnim pravopisnim priručnicima jednostavno nije bilo. Iz takvoga položaja Zavod se vrlo brzo pravopisno osamostalio pa su neka rješenja koja je nudio u svojim izdanjima bila upravo suprotna onima koja je propisivao novi, od 1960. na prostori- ma štokavskih republika službeno nametnuti, Novosadski pravopis. To se u prvom redu odnosilo na pisanje pridjeva izvedenih od vlastitih imena stranoga podrijetla iz jezika koji se služe latiničnim pismom, a koja su do hrvatske morfemske granice u zavodskim izdanjima zbog prozirnosti i jednoznačnosti zapisa uvijek bila pisana kao u jeziku izvorniku, dakle bez izgovorne prilagodbe. Isto su tako imena svetica, papa i članova vladarskih obitelji bila u hrvatskom obliku, a iza rednih brojaka

---

¹⁹ Drugi dio pridjevnice složenice *južnoslovenski* odgovara izvornomu staroslavenskomu liku словѣнски. Rabi se i u predgovoru prvomu izdanju Enciklopedije Jugoslavije kao tvorenica s povijesno-književnom konotacijom namjesto pridjeva *jugoslavenski*, koji je implicirao i Krleži nemile državnoetatičke konotacije predavnojske Jugoslavije.

²⁰ U kontekstu takvih razmišljanja i znanja o važnosti enciklopedijskih i leksikonskih izdanja za razvitak književnoga jezika i više je nego zanimljivo da se u razdiobi književnojezičnih funkcionalnih stilova enciklopedijski obično zanemaruje ili uopće ne navodi iako je riječ o posebnom i važnom stilu, različitom od znanstvenoga i publicističkoga, koji ima svoje posebne odlike i zakonitosti.

pisana je točka, koja je istom nakon pojave Novosadskoga pravopisa iz zavodskih izdanja uklonjena.²¹

Krleža je s direktorskoga položaja zajedno s Matom Ujevićem vodio tzv. umjerenu jezičnu politiku u kojoj je vladalo pravilo poštivanja autorskoga jezika pisaca s prostora štokavskih republika te prevođenja članaka slovenskih autora na hrvatski jezik, a makedonskih na srpski. To je do ranih 1970-ih vrijedilo za sva strukovna enciklopedijska izdanja i Enciklopediju Jugoslavije, a samo je Opća enciklopedija (u prvim dvama izdanjima objavljena pod naslovom Enciklopedija Leksikografskoga zavoda), bila pisana hrvatskim jezikom, no s velikim brojem međunarodnica i ustupcima u pojedinim strukama.²² Krleža je budno pratio da se dogovorena načela zavodske jezične politike poštuju. Nisu bile rijetke žestoke primjedbe, poput ove koja slijedi, kada je u članku srpskoga autora lektor mehanički zamijenio naziv mjeseca aprila hrvatskim nazivom travanj. Krleža na marginaliji članka upravo bjesni:

„Evo stopercentnog majmuna u našem jezikoslovnom odjelu! Ja molim i naređujem definitivno i ne bih želio da se to ponovi, da mi glupan jezikoslovac u srbijanskome tekstu Vase Čubrilovića mijenja april u travanj! Prvo zato, jer to zadire u shizofrene neuralgične komplekse ovih naših Atena srpsko-hrvatskih, i jer to predstavlja kondenziranu glupost. Vasa Čubrilović će pobesniti bude li čitao da su mu «jun mesec 1918» prekrstili u «lipanj», a «april 1941» u «travanj»“ (Šentija, 1998.: 186).²³

Kako je bio jedina savezna ustanova koja je djelovala izvan Beograda, Zavod nije mogao umaknuti beogradskim centralističkim nastojanjima, političkim previranjima i napetostima te raznovrsnim pritiscima, koji su se nerijetko zbivali i izvan dosega javnosti. U Zavodu je posebno neugodno odjeknula politički intonirana primjedba srpskoga jezikoslovca Miloša Moskovljevića, inače promicatelja militantne Karadžićeve krilatice „Srbi svi i svuda“, izrečena 1954. na skupu jezikoslovaca u Novom Sadu uoči priprema zajedničkoga Novosadskoga pravopisa, kako Zavod svoja izdanja tiska samo na latinici

„pravopisom i terminologijom, i jezikom i stilom (...) onakvim kakvim hoće njihovi urednici“ (Anketa o pitanjima srpskohrvatskog jezika i pravopisa, Letopis Matice srpske, 375., sv. 1., str. 3.–126., 1955., str. 83., Novi Sad)

Iz nje je izbijalo očigledno nezadovoljstvo aktualnom zavodskom jezičnom politikom, u prvom redu njegovom jezično-pravopisnom autonomnošću, potom potreba da se u saveznoj enciklopedistici i leksikografiji i srpski narod izrazi svojim pismom, jezikom i pravopisom, ali i nakana da se drugim jugoslavenskim narodima nametnu

²¹ Prvo je vraćena u Hrvatskom biografskom leksikonu 1983.

²² Npr. kemijski elementi koji su završavali latinskim dočetnim *-ium* u drugom izdanju ELZ-a, za razliku od prvoga, nisu imali hrvatski dočetak *-ij* nego srpski *-ijum* (*barijum*, *iridijum*, *natrijum* ...).

²³ Šentija, Josip, 1998. – 1999.: Iz Krležine baštine, Marginalije uz tekstove za Opću enciklopediju.

pismo, jezik i pravopisne navike koji nisu pripadali njihovoj povijesnoj baštini. Tada se Zavodu još naglašenije otvorilo pitanje kako uskladiti vlastite leksikografske norme sa zahtjevima jezično raznolikoga jugoslavenskoga tržišta. Mnogima je bilo jasno da se norma koja bi bila prihvatljiva svima jednostavno ne može uspostaviti jer su stečene navike i razlike izgrađene tijekom povijesti u pojedinim republičkim sredinama imale svoju logiku i svoje pravo, a službena politika idealiziranoga zajedništva tražila je prikriveni put i način kojim bi se brojčano manji jugoslavenski narodi bez obzira na njihovu baštinu i kulturno nasljeđe zapravo podredili jezičnim i pravopisnim normama većinskoga srpskoga naroda.

U takvim okolnostima zanimljivo je pratiti Krležina razmišljanja i pokušaje nadilaženja suprotnosti, koje izražava u Marginalijama, bilješkama pisanima na redakcijski završenim člancima uz prvo izdanje Opće enciklopedije polovicom 1950-ih, napose u odlomku u kojem govori o hrvatsko-srpskim razlikama (Šentija, 1998. – 1999.). Sam Krleža u to doba još piše polusrpski (*izandao, hartija, uvo, organizuje, civilizovan*), a odnos hrvatskoga i srpskoga svodi na 50-ak „sasušenih ljuštura“, ekskluzivnih kroatizama anakronoga šulekovskoga podrijetla kojima nasuprot stoji, kako piše, srpsko „arhimandritsko prenemaganje“, oba su mu pak jezikoslovlja „blebetalije“, odnosno „pisanije“. Prema hrvatsko-srpskim ekskluzivizmima treba, poučava Krleža, zauzeti jasno negativno leksikografsko stajalište, a razlike ukinuti:

„A to upravo i jeste (usput) u okviru naše misije jedan od njenih najplemenitijih elemenata, da razvijemo ukus i smisao za poimanje tih diferencijacija stila i jezika, sa jedne platforme, koja pomiruje sva moguća razmimoilaženja, prosto zato, jer su civilizovana. Kako se to može postići najjednostavnije? Eliminacijom sitnih razlika, ili tamo gdje to ne ide, dualističkim tumačenjem. Pitanje je stvaralačkog dara pojedinog pisca, da svojim vlastitim, stilskim kombinacijama odabire kao konvencije manje provokativne termine, otupljujući preživjele provincijalizme iz jezične strukture od prije 80 godina, po mogućnosti po jednom sistemu“ (Šentija, 1998. – 1999., 7.: 299. – 300.).

Ostavi li se po strani Krležina povišena književnička retorika, ostaje apsurdna činjenica da je Krleža polovicom 1950-ih zapravo zarobljenik vukovskoga redukcionizma o kojem je sam toliko kritički pisao, a u kojem je jezično sumnjivo sve što nisu odobrili Daničić i Belić. Dakako da u Zavodu nije imao potporu za takva svoja gledišta, i da su dvojica vrsnih leksikografa i stilista iz prvoga zavodskoga naraštaja, Kruno Krstić i Tomislav Ladan, uz njih izvrstan lektor i prevoditelj s francuskoga Ante Jurević, s poslije iz drugoga naraštaja Trpimir Macan i Jure Šonje, afirmirali u zavodskim izdanjima hrvatski književni jezik, ne kao šulekovsku ekskluzivu, nego jednostavno kao činjenicu višestoljetne hrvatske književne baštine, u kojoj su svoje mjesto i ulogu imali i *travanj* i *lipanj*, jednako kao i *desetljeće* i *tisućljeće*, koje su jedno vrijeme bili na Krležinoj listi nepoćudnica. Pa i sam je Krleža polovicom 1960-ih dao sve svoje književne tekstove na jezičnu i strukovnu redakciju dugogodišnjemu zavodskom leksikografu Anđelku Malinaru.

Slabljenjem beogradskoga centralizma i demokratizacijom društva u cjelini nakon Brijunskoga plenuma i pada Aleksandra Rankovića 1966. i u Zavodu se postupno otvorio prostor većoj afirmaciji nacionalnih jezika, pa tako i hrvatskoga. U skladu s tim drugo je izdanje Enciklopedije Jugoslavije tiskano na jezicima naroda i narodnosti (hrvatsko latinično i srpsko ćirilčno izdanje, potom makedonsko, slovensko, albansko i mađarsko izdanje), a treće izdanje Opće enciklopedije, koje kao glavni urednik potpisuje Josip Šentija, drži se vrhuncem afirmacije hrvatskoga jezika koja se mogla postići u jugoslavenskom okviru.

Osim kao izražajno sredstvo, hrvatski je jezik za jugoslavenskoga razdoblja u izdanjima općega tipa zastupljen i imenom. Jezična je sastavnica naime prikazana u okviru velikih sinteznih članaka o pojedinim narodima kao nosiva sastavnica narodnoga identiteta, pa se tako uz Makedonce definira i opisuje makedonski jezik, uz Slovence slovenski, a uz Srbe srpski. U natuknici *Hrvati. Jezik* u prvom i u drugom izdanju Enciklopedije Leksikografskoga zavoda članak započinje rečenicom

„Hrvatski jezik ide među južnosl. jezike, a u nauci se zove hrvatski ili srpski (hrvatskosrpski, srpskohrvatski), jer njime govore ne samo Hrvati, nego i Srbi i Crnogorci.“,

a prvi idući odlomak tvrdnjom „Hrvatski se jezik pojavio u književnosti u XII. st.“ (ELZ, I., 3.: 447.; ELZ, II., 3.: 84.). Iz tako definirane natuknice jasno se razabire razlika između narodnoga i strukovnoga imena, odnosno pojedinačnoga ostvaraja i apstraktnoga radnoga naziva u filološkoj struci. U trećem se izdanju u istovrsnom članku zbog političkoga pritiska više nije moglo govoriti o hrvatskom jeziku, pa namjesto početne sintagme „hrvatski jezik“, stoji sljedeće:

„Hrvati govore čakavskim, kajkavskim i štokavskim narječjem. Sva tri narječja tvore jedan jezični dijasistem, a kako štokavskim narječjem govore i Srbi, Crnogorci i Muslimani, taj se jezični dijasistem u znanosti naziva hrvatskosrpskim ili srpskohrvatskim jezikom, a pripada skupini južnoslavenskih jezika“ (OE, 3.: 501.).

Dalje se u članku u književnom kontekstu rabi sintagma „hrvatski književni jezik“, pa tako stoji: „Hrvatski književni jezik ima neprekinutu tradiciju od samoga početka XII. st.“ (OE, 3.: 502.), a članak o jeziku Hrvata završava tvrdnjom kako je u SFRJ svakom narodu zajamčeno da se služi svojim jezičnim izrazom te navodom glasovitoga čl. 138. iz Ustava SRH:

„U Socijalističkoj Republici Hrvatskoj u javnoj je upotrebi hrvatski književni jezik standardni oblik narodnoga jezika Hrvata i Srba u Hrvatskoj, koji se naziva hrvatski ili srpski“ (OE, 3.: 502.).

U Enciklopediji Jugoslavije u strukturno istovrsnom članku nije u prvom izdanju uz narode bila predviđena natuknica jezik, pa su slovenski i makedonski jezik jednostavno prešućeni,²⁴ a jezični fenomen narodâ u kojima je štokavština bila standardnim

²⁴ Da apsurd bude veći, u prvom izdanju EJ u 7. sv. postoji natuknica Slovenski jezik (str. 406.), u kojoj je obrađeno istoimeno ljubljansko glasilo Slavističkoga društva, koje je izlazilo 1938.–1941. s

idiomom obrađen je u okviru natuknice Jezik, srpskohrvatski (hrvatskosrpski) skupine autora (Aleksandar Belić, Mihajlo Stevanović, Petar Đorđić, Mate Hraste, Josip Hamm i Ljudevit Jonke). Natuknica je podijeljena u dva veća odsječka: I. Narodni jezik i njegovi dijalekti, s podjeljcima: 1. Štokavski dijalekt, 2. Čakavski dijalekt, 3. Kajkavski dijalekt; te II. Književni jezik, s dvama podjeljcima: A. Književni jezik na osnovi staroslavenskoga jezika (odvojeno je prikazan: a. U srpskoj književnosti do Dositeja i b. U hrvatskoj književnosti) i B. Književni jezik na osnovi narodnog jezika (1. Štokavski književni jezik. a. Razvitak štokavskog književnog jezika do XIX. v., b. Štokavski dijalekt u književnosti do XIX. st., c. Književni jezik kod Srba od Dositeja i Vuka, d. Književni Jezik u Hrvata od Gaja dalje, e. Novosadski dogovor o hrvatskosrpskom književnom jeziku i pravopisu; 2. Čakavski književni jezik; 3. Kajkavski književni jezik). Stara dubrovačka i bosanska književnost u članku se diskretno prikazuju i mogućim dijelovima srpske književnosti dokaradžićevskoga razdoblja, a „dalekovidni“ Karadžić kao tvorac modernoga općejužnoslavenskoga štokavskoga književnoga jezika. Novosadski dogovor pak ocijenjen je kao akt koji razvoj jezika „prepušta (...) svome prirodnom putu“ (EJ, I., 4.: 525.), pa se postavlja pitanje zašto se o nečem što je prirodno uopće trebalo dogovarati.

U drugom izdanju Enciklopedije Jugoslavije (nedovršeno), koje odlikuje, kako je istaknuto, posebno promicana nacionalna ravnopravnost, u sinteznu natuknicu o pojedinim narodima, sada pregledniju i bolje raslojenu, uvodi se među deset sastavnica narodnoga identiteta i jezična. Narodi se dakle predstavljaju u okviru sljedećih odrednica: I. Ime; II. Jezik; III. Povijest; IV. Broj i demografski razvitak; V. Narodna (tradicijska) kultura; VI. Književnost; VII. Likovne umjetnosti; VIII. Glazba; IX. Kazalište; X. Film. Autor je članka o hrvatskom jeziku Radoslav Katičić. On nije imao lagan zadatak jer su se politička previranja u Jugoslaviji svom snagom prelijevala i u projekt državne enciklopedije. Već u prvom svesku drugoga izdanja koncepcija afirmacije nacionalne autonomnosti slomila se na natuknici Albanci, koja je ocijenjena, jednostavnim rječnikom rečeno, prealbanocentričnom, previše nacionalno osviještenom, pa ju je trebalo vratiti u politički dopuštene okvire, što je značilo pod nadzor matične srbijanske republike. Posljedica je bila novi, separadni članak, koji je tiskan ubrzo nakon objave prvoga sveska. U tom kontekstu članak o hrvatskom jeziku trebalo je pisati znanstveno odgovorno i politički prihvatljivo u okolnostima kada je Srpska akademija već bila 1986. objavila prijeteći Memorandum, a militantno srpsko jezikoslovlje, predvođeno Pavlom Ivićem, već iscrtavalo granice velike Srbije, koja je na zapadu trebala sezati do crte Virovitica, Karlovac, Karlobag. Katičić je zadatku odgovorio na najbolji mogućni način i napisao članak koji znanstveno utemeljeno prikazuje povijest samobitnoga hrvatskoga jezika kao

---

prilozima o slovenskom jeziku i književnosti, a same natuknice o slovenskom jeziku nema! Isto se dogodilo i s hrvatskim jezikom u Viskovićevoj HKE 2010.: u drugom svesku (str. 117. – 118.) postoji natuknica o časopisu Hrvatski jezik (Zagreb, 1938. – 1939.), ali natuknice hrvatski jezik nema.

povijesne sociolingvističke činjenice (EJ, II., 5.: 2. – 8.) te istodobno dobro korespondira s člankom Jezik srpskohrvatski, hrvatskosrpski, hrvatski ili srpski, koji obrađuje fenomen s dijalektalnoga stajališta, a potpisuju ga u šestom svesku Dalibor Brozović i Pavle Ivić (EJ, II., 6.: 48. – 94.).

Ograničenja kojima su hrvatski jezik i kultura bili izloženi u jugoslavenskoj državi uza sva proklamirana načela jednakosti i nacionalne ravnopravnosti najzornije su izrečena u sudbini dvaju zavodskih projekata: Hrvatskoga biografskoga leksikona i Osmojezičnoga enciklopedijskoga rječnika.

Po izlasku prvoga sveska Hrvatskoga biografskoga leksikona 1983. izbila je umjetno stvorena afera koju je po nalogu Gradskoga komiteta KPH vodio jugoslavenski provokator u Zagrebu i tzv. pjesnik Goran Babić, istodobno glavni urednik dvotjednika za kulturu Oka, u kojem objavljuje svoj groteskni pamflet Voćna salata ili pomirenje svih Hrvata (Oko, 26. travnja, str. 5., 8. – 9., 1984., Zagreb), i traži zabranu Leksikona jer u njemu, kako navodi, ima previše crkvenih osoba, a one pak nisu dovoljno vraški prikazane, nego su čak pozitivne. Na udaru se revnoga Komiteta našao i jezik izdanja zbog glagola *uhititi* i pridjevâ *radijski* (u sintagmi *radijska emisija*) i koncentracijski (u sintagmi *koncentracijski logor*), uz pojašnjenje da se Srbe u Hrvatskoj ne smije *uhiti* nego *hapsiti*, a da se pridjev *radijski* može odnositi isključivo na kemijski element *radij*, a nikako na *radio-emisiju*, dok je pridjev *koncentracijski* tehnički nazivak i ne smije se ispravljati u *koncentracijski*, bez obzira na činjenicu što sve imenice preuzete iz latinskoga s nominativnim dočetcem *-io* i genitivnim *-ionis* u hrvatskom sustavu imaju prema imeničnom dočetcu *-ija*, pridjevni dočetak *-ijski*.²⁵

Ni Kruno Krstić ni Tomislav Ladan nisu uspjeli pokrenuti rječnik hrvatskoga jezika unatoč Krležinoj potpori. Politika je uvijek stavila zabranu. Da bi se ipak došlo do hrvatskoga rječničkoga stupca, morao je Ladan pokrenuti Osmojezični enciklopedijski rječnik i progurati hrvatski uza sedam europskih jezika da bi ublažio bijes Beograda što im se, kako je Ladan znao govoriti, od „srpskohrvatske sise otrgnulo najmilije odojče“. Glasovita je njegova dosjetka iz predgovora Rječniku u kojoj je nametnutu sintagmu hrvatski ili srpski u nazivu polaznoga hrvatskoga stupca obogatio novim članom, ruskim, pa ona glasi „hrvatski ili srpski s ruskim“ (OER, 1.: VII.). Prema navodima tadašnjih članova redakcije, morao je iz prvoga sveska izbaciti oko 60 nepoćudnica.²⁶

²⁵ Zamjerke su išle lektorici HBL-a, tj. autorici ovih redaka, a usmeno joj ih je priopćio mnogo kasnije Saša Vereš, partijski sekretar u Zavodu. Na moj zahtjev da mi predoči listu riječi koje se ne smiju rabiti u zavodskim izdanjima, rekao je da takve liste nema, ali da se zna što se u Zavodu smije, a što ne smije pisati. Moram priznati da to ni danas ne znam. Mislim da se sve može napisati u odgovarajućem kontekstu i s povijesnom podlogom.

²⁶ Sam o tom nije volio govoriti, a do popisa do danas nisam uspjela doći.

S iskustvom ustanove čiji je rad po svojoj naravi višestruko povezan s političkim previranjima Zavod je iz jugoslavenskoga razdoblja trebao ponijeti pouku da o političkim zbivanjima i mijenama treba pisati objektivno, ali u njima ne sudjelovati, tj. držati se na razumnoj udaljenosti od vlasti. Prijelomnu 1990. godinu, nastanak samostalne hrvatske države i njezinih institucija, potom Domovinski rat i strašnu srpsku agresiju na Hrvatsku, koja je osim genocida i etnocida imala mnogobrojna obilježja kulturocida, povezanoga s uništavanjem crkvene i kulturne baštine, knjižnica, muzeja, kazališta, športskih i drugih kulturnih objekata, Zavod dočekuje, uz Hrvatsku akademiju, Nacionalnu i sveučilišnu knjižnicu i Hrvatski državni arhiv, kao jedna od četiriju ustanova državnoga značenja i otpočima pripremama za izdavanje Hrvatske enciklopedije kao glavnoga i nosivoga projekta, koja uz Hrvatski biografski leksikon okuplja nabrojnije uredništvo.

Zavod 1996. objavljuje pod glavnim uredništvom Augusta Kovačeca Hrvatski opći leksikon, u kojem se prvi put samostalno pojavljuje natuknica hrvatski jezik,²⁷ u kojoj je on prikazan kao posebni zapadnojužnoslavenski jezik baltoslavenske grane indoeuropske jezične porodice, koji je govorni, standardni i službeni jezik Hrvatske i Hrvata u BiH, a govorni jezik oko 5,5 milijuna ljudi na prostoru Hrvatske, zapadne Vojvodine, dijelova BiH i Boke kotorske, kao i oko 2 milijuna Hrvata rasutih diljem svijeta. Prikazana je njegova tronarječnost te povijesni razvitak književnoga jezika s posebnim osvrtom na službeno rashvaćivanje u dvjema jugoslavenskim državama priječenjem

„svakog nastojanja da se njeguje ono što je pripadalo hrv. jezičnoj tradiciji: leksička tvorba, leksičko prevođenje, i kalk, umjereno posuđivanje uglavnom iz slav. izvora, izbjegavanje tzv. balkanskih sintaktičkih konstrukcija, leksičko bogaćenje iz kajk. i čak. narječja itd.“ (HOL, 1996.: 377).

U četvrtom svesku Hrvatske enciklopedije objavljena je u sklopu sinteznoga članka Hrvati i natuknica Jezik. U prvoj rečenici stoji:

„Hrvatski jezik obuhvaća standardni (književni) hrv. jezik s jedne strane, a s druge sve dijalekte kojim govore Hrvati“ (HE, 4.: 675).

Među osobitostima hrvatskoga standardnoga jezika navode se dvoglasnički izgovor jekavskoga refleksa dugoga jata, naglasne osobitosti, sklonidbene osobitosti, napose razlikovanje dativa i lokativa u pridjevnoj i zamjениčnoj sklonidbi, poseban sustav glagolskih oblika te leksičke osobitosti (HE, 4.: 677).

Obnovom hrvatske države 1991. stekli su se uvjeti i za nesmetan rad na hrvatskom jednojezičniku, koji je izrađen u Zavodu i objavljen 2000. u suizdavaštvu sa Školskom knjigom pod naslovom Rječnik hrvatskoga jezika, a glavnourednički ga

---

²⁷ Iste godine Školska knjiga tiska prvi svezak Hrvatskoga leksikona, koji su većinom izradili zavodski zaposlenici, a u kojem R. Katičić potpisuje natuknicu jezik, hrvatski.

potpisuje Jure Šonje. Rječnik je raskinuo sa srpskohrvatskom jezičnom koncepcijom Broz–Ivekovićeva i Akademijina rječnika, jednako kao i s hrvatskim unitarističkim pristupom jeziku. Uredništvo je ponudilo moderan hrvatski rječnik u izradbi kojega je sudjelovalo 40-ak uglednih stručnjaka. Rječnik se drži jednim od najpouzdanijih suvremenih normativnih priručnika, a bio je zamišljen kao prvi u nizu nekoliko opsegom i sadržajem različitih jednojezičnika.

Izradbom Krležijane i objavom njezina prvoga sveska 1993. Zavod je djelatno opovrgnuo optužbe o progonu pisaca lijeve orijentacije u hrvatskoj državi i njihovu izbacivanju iz enciklopedija, knjižnica i školske lektire u vrijeme smjene političkoga sustava. Iako je i sam za jugoslavenskoga režima platio cijenu ideologiziranom sustavu, što se vrlo jasno vidi ne samo iz leksikografskih odrednica mnogih političara i javnih djelatnika koji nisu pripadali tzv. lijevoj opciji, nego i iz članaka novije povijesne tematike, Zavod je imao urednike koji su znali u osjetljivim temama pronaći prihvatljivija rješenja od onih koje je tražila politika. Koliko je u tom sudjelovao sam Krleža, tj. koliko je i on (su)odgovoran za sadržaj nekih natuknica, tek će trebati istražiti, ali svakako pri tom valja uzeti u obzir, kako ističe i August Kovačec u članku o Krležinu jeziku u Krležijani i njegove ideološke fiksacije, koje su mu, unatoč golemu znanju i izvanrednom poznavanju prilika u južnoslavenskim prostorima, onemogućivale da dio problema iz hrvatskoga kulturnoga i političkoga kruga sagleda i riješi bolji način (KRL, 1.: 402. – 407.).

U Zavodu se nije očekivalo da bi na bilo koji način jezično-pravopisna previranja, koja su nastupila u Hrvatskoj polovicom 1990-ih, mogla utjecati na njegova izdanja, napose stoga što se glavina polemika vodila oko pravopisa, s kojim Zavod nikada nije imao poteškoća jer je sva pravopisna pitanja rješavao autonomno. Problemi pak koji su se otvorili hrvatskim pravopiscima u hrvatskoj državi – kako postići što veću jednoznačnost pisanoga zapisa i uspostaviti kontinuitet s višestoljetnom hrvatskom pisanom baštinom u koju se bio zabio jugoslavenski jezično-pravopisni klin s neumjerenom pohvalom izgovornomu pravopisu i njegovom provedbom – rješavani su na različite načine. Kako i sama struka nije bila jednodušna, napose je oštro bio odbačen prijedlog o uvođenju dvoglasnika ie na mjestu duge jatovske sljednice i razdvojeno pisanje niječnice nenaglašenoga prezenta glagola *htjeti* (*ne ću*), otvorio se prostor i za osporavanje ostalih promjena (pisanje *t, d* ispred *c, č*, povećanje broja tzv. *je* zapisa u osnovama s jatovskim fonemskim sljednicima), koje su inače i u jugoslavenskom razdoblju bez ikakvih poteškoća bile provadane u pismu u mnogim izdanjima strukovne i popularne literature i tada nisu nikomu smetale, dapače, nisu ni primjećivane, jednako kao i mnoge novotvorbe.²⁸

²⁸ Npr. glasovita knjiga Vesne Krmptić Brdo iznad oblaka (Zagreb, 1987.), vrvi takvim primjerima (ovakvost, 7.; najmojskije, 15.; neujezgren, 16.; razsredišten, 16.; zajedničenje, 32.; umokretno, 41., snotvorina, 43.; dvojevati, 47.; bogomrznik, 50., skroziti očima, 98.; snolikost, javolikost, 124.; nei-

Pobjedom Koalicije na siječanjskim izborima 2000. izvršen je u kratkom razdoblju snažan kadrovski udar na nacionalne državne institucije, a jezična se politika počela voditi izvaninstitucionalno. U javnu se polemiku ponovo uvode neprimjerene intonacije i povijesne konotacije, koje nisu imale veze sa zbiljom, a bile su upamćene iz razdoblja jugoslavenske strahovlade, pa oživljuju diskvalifikacije tipa *ustaški pravopis*, *ustaški jezik*, a nestori hrvatskoga jezikoslovlja – Radoslav Katičić, Dalibor Brozović i Stjepan Babić – bivaju javno vrijeđani.

U takvim okolnostima s olakšanjem je dočekana Vladina odluka kojom je na čelo Leksikografskoga zavoda postavljen kao glavni ravnatelj dugogodišnji zavodski djelatnik Tomislav Ladan, poliglot i erudit, dok je imenovanje Vlahe Bogišića njegovim glavnim suradnikom na mjestu ravnatelja pobudilo u mnogih sumnju zbog više razloga, u prvom redu zbog njegove političke prošlosti, obilježene ideološkom zadrtošću. Već potkraj 2001. po napatku glavnoga ravnatelja izrađena su načela Jezično-pravopisne politike Leksikografskoga zavoda (iz pera autorice ovih redaka; u prilogu na kraju članka), kojima je Zavod nastojao sačuvati kontinuitet svoje jezično-pravopisne prakse i odgovoriti na suvremene strukovne zahtjeve.²⁹ Glavni su urednici jednodušno prihvatili načela i ona su primjenjivana u temeljnim zavodskim izdanjima: Hrvatskoj enciklopediji, Hrvatskom biografskom leksikonu i Osmojezičnom enciklopedijskom rječniku.

Slomom Koalicije i povratkom na vlast Hrvatske demokratske zajednice 2003. s Ivom Sanaderom na čelu produbljuje se državna kriza, uspostavlja sustav kaosa i izokrenutih vrijednosti, vidno provođen i nadziran izvana, s ciljem slabljenja hrvatske države i njezinih institucija te polaganoga usmjeravanja prema novoj balkanskoj zajednici, u kojoj zajednički jezik i pravopis ponovo postaju ključnim poveznicama.

Politička su se zbivanja vrlo nepovoljno odrazila i na unutarzavodska. Ladanova su bolest i smrt otvorili veći prostor Bogišiću, koji ustanovu nedopustivo povezuje s aktualnom politikom i političarima, objavljuje naslove s njihovim imenima u impresumima (Stotinu arheoloških nalazišta, Zagrebački leksikon), ili sa zavodskim ljudima i zavodskom infrastrukturu ulazi u projekte privatnih izdavača (Opća i nacionalna enciklopedija bivšega ministra Antuna Vujića), pritom slabeći temeljnu zavodsku djelatnost. Istodobno se po političkim Sanaderovim napatcima angažira u izradbi pravopisa Matice hrvatske u trenutku kada Vijeće za normu Republike Hrvatske donosi svoje odluke koje su trebale unijeti red i razboritost u područje javne pisane komunikacije. Time se svrstava u redove razbijača institucionalnoga jezičnoga planiranja u Republici Hrvatskoj. Kao član uredništva Matičina raskolnič-

---

menjivo, 127.; upojednjnjena jednota, 136.; zlodjelnica, 393.). Autorica je hrvatska književnica, stalno nastanjena u Beogradu, dugo je živjela u inozemstvu sa suprugom jugoslavenskim diplomatom.

²⁹ Kasnije odluke Vijeća za normu sretno su se poklopile s ključnim točkama zavodskih Načela.

koga pravopisa, osigurava mu u Leksikografskom zavodu sa znanjem i suglasnošću premijera prijelom i korekturu. Vjerojatno u svijetu nema primjera da bi premijer jedne države istodobno pri jednoj Vladinoj ustanovi osnivao Vijeće za normu (pri Ministarstvu znanosti), a u drugoj (Leksikografskom zavodu), organizirao logistiku i rad na protupravopisu.

Stoga ne čudi što se ime Leksikografskoga zavoda posljednjih godina ne pojavljuje u javnosti u kontekstu leksikografskih nagrada i priznanja nego u prvom redu skandala u kojima se uz Bogišićevo ime redovito pojavljuje i ime Velimira Viskovića. Dva takmaca za prve zavodske fotelje, istih svjetonazora i radnih navika, besprijeckorno provode rashrvaćivanje Leksikografskoga zavoda i njegovih izdanja naočigled zavodskim tijelima, Ravnateljstvu i Znanstvenomu vijeću, a i samoj Vladi, koja je osnivač Zavoda.

Naime posljednji je udar na hrvatski jezik obavljen upravo u Leksikografskom zavodu, u Viskovićevoj Hrvatskoj književnoj enciklopediji, iz koje je hrvatski jezik jednostavno izbačen. Viskovićev postupak zavodska Uprava abolira tobožnjim uredničkim previdom, a sam se glavni urednik pred javnošću opravdava da je Hrvatska književna enciklopedija bez natuknice hrvatski jezik, odnosno hrvatski književni jezik posljednja riječ struke, tj. onih 300, po Viskovićevim riječima, vrhunskih suradnika okupljenih oko Hrvatske književne enciklopedije, a čiji bi rad Visković kao glavni urednik trebao koordinirati i leksikografski doraditi. Dakako da struka s ispuštanjem natuknice hrvatski jezik nema nikakve veze te da je to osobno stajalište Viskovićevo, koje je posve očekivano s obzirom na činjenicu kakve protuhrvatske jezične članke godinama objavljuje potporom Ministarstva kulture RH u časopisu kojemu je glavnim urednikom.

Struka govori upravo suprotno od onoga što tvrdi Visković. Sveden u prvim dvama svescima u okviru dvaju narječja, nazivoslovno žargonske naravi, čakavicu i kajkavicu, hrvatski jezik i u njima izbija kao povijesna činjenica koja se ne može zatajiti, niti su je autori tih dviju natuknica, sveučilišni profesori Josip Lisac i Alojz Jembrih, htjeli zatajiti. Dapače, obojica definiraju ta dva idioma kao narječja hrvatskoga jezika. A temeljno je pravilo leksikografije, koje ide u njezinu abecedu, da se u istom leksikonu ili enciklopediji neki pojam ne može definirati drugim pojmom koji i sam nije natuknicom toga leksikona ili enciklopedije. Zbog teškoga strukovnog propusta Visković zacijelo ne će snositi nikakve posljedice. Dapače, jamčim da ga čekaju mnogobrojne nagrade, u inozemstvu i u „regionu“. Što, međutim, čeka Leksikografski zavod s ovakvim naslovima, nije teško predvidjeti. Od ustanove koja je bila izvorom točnih i dobro sročениh podataka Zavod je danas, na žalost, postao žrtvom dobro plaćenih trećerazrednih državnih politikanata, što mu pouzdano jamči, ne okrene li posve novu stranicu u svojoj povijesti sa strukovno kompetentnim ljudima, nestanak i kraj.

PRILOG

JEZIČNO-PRAVOPISNA POLITIKA
LEKSIKOGRAFSKOGA ZAVODA „Miroslav Krleža“
(2001.)

Temeljna načela

Izdanja Leksikografskoga zavoda pišu se hrvatskim standardnim jezikom, kojemu je u osnovici jekavska štokavština izgrađena na načelima umjerenoga izgovornoga pravopisa.

To znači:

1. **Glasničke (fonemske) promjene.** Zvučne i mjestotvorno-načinske izjednačke glasnika provedene su unutar osnovskoga obličnika riječi (*djeca, puca, srce, vježba, gdje, što ...*) te na granicama predmetka i osnove, kao i osnove i dometka riječi (*pretpostaviti, iščupati, ždrijepca*). Od toga se načela (izgovorno pravopisno načelo) odstupa pojedinačno gdje je to potrebno radi razlikovnosti zapisa (*nadđakon, predtjesnačni, uzšetati se, esdepeovac*), a sustavno pri bilježenju suglasničkih skupina *dc* (*sudca, podbradci, zadci, odcijepiti*), *dč* (*nadžovjek, nahodče*), *dć* (*odćušnuti, predćirilometodski*), *ds* (*gradski, odslužiti, podstava*), *dš* (*nadžumar, odškrinuti, podšiti*), *tc* (*napitci, zametci, bitci < bitak; izuzetak je jedino imenica otac*), *ts* (*hrvatski, splitski*).
2. **Bilježenje slogova s dvoglasničkim pojavnicama.** Dvoglasničke se alternante pišu u skladu s duljinom sloga u kojem se pojavljuju. U dugim se slogovima bilježi jednosložno nerastavljivo dvoglasničko *ije* (*svijet, tijelo, prijepis, prijestup ...*) ili *je* u G mn. nekih imenica (*djêlâ, mjêrâ, sjênâ, vjêrâ, zâhtjevâ ...*), u odmilica tipa *djedo, djeva*, u umanjena tipa *djelce*, u učestalih glagola tipa *namještati, zamjerati, zasjedati*. U kratkim se slogovima piše *je*, bez obzira na suglasnik koji im prethodi (*mjera, vjera, ogrjev, okrpja, prječi, snjegovi, brjegovi, bjelica, strjelica*). Od toga se pravila izuzimaju riječi i oblici koje većina izvornih govornika ostvaruje sa *e* ili *i*: npr. imenice *cesta, let, repa, sreća, vreća*, sklonidbeni likovi imenice *vrijeme* i njezine izvedenice (*vremena, vremenu ...*, *prekovremen, vremenski ...*), zamjenice tipa *neki, nekakav ...*, izvedenice od glagola *privrijediti* osim njegova učestala parnjaka *privrjeđivati* i imenice *privrjeđivanje* (*privreda, privrednik ...*) te s predmetkom *pre-* imenice *predah, pregled, prekid, prelet, premoć, prepad, prepjev, prerez, predsjednik* i svi glagoli tipa *pregaziti, preskočiti, prevoditi ...* U nastavcima zamjenično-pridjevne sklonidbe samo je *-i-*: *mojih, žutih ...*, kao i u niječnom prezentu glagola *biti*: *nisam, nisi ...* Pred samoglasnim *-o* u glagolskih pridjeva radnih *-je-* zadržavaju glagoli *dje(s)ti, mljeti, jesti, sjesti* i njihove izvedenice, svi ostali imaju *-i-*: *htio, smio, vidio, želio ...* Najnovija se jotacija u glagolskih imenica u kratkim slogovima sa skupinama *dje* i *tje* u kojima je jota dvoglasničkoga podrijetla provodi ako je potvrđen lik glagolskoga pridjeva trpnoga (*viđen : viđenje*); inače su alternante *dje, tje / de, te* i njima valja dati prednost: *besjedenje, blijedjenje, lebdjenje, vrtenje ...*